

HOOFSTUK I.

INLEIDING, DOEL EN METODE VAN DIE STUDIE.

(1) Inleiding.

By die keuse van 'n geskikte onderwerp vir 'n proefskrif vra die student homself gewoonlik die volgende af: Kan ek iets lewer wat oorspronklik is? Elke persoon wil graag iets lewer wat 'n bydrae is tot die reeds bestaande kennis. Om hierdie rede is die soutpan van Soutpansberg gekies aangesien daar nog weinig oor die plek gepubliseer is. Wat daar wel bestaan, in die vorm van artikels, gee nie 'n algemene beskrywing van die pan nie maar raak net sekere aspekte aan.

Die volgende redes maak dié onderwerp uiters interessant:-

- (i) Die werksaamhede op die soutpan trek altyd die aandag van mense wat daar verbyry. Hierdie bedrywighede laat dan o.m. die volgende vrae by hulle opkom:
- Hoe word die sout nou eintlik „gemaak“?
- Hoeveel word jaarliks „uitgehaal“ en waarvoor word dit gebruik?

Elkeen van hierdie eenvoudige vrae bied dan ook genoeg stof vir 'n afsonderlike hoofstuk.

- (ii) Die pan is ook van geskiedkundige waarde. Louis Trichardt en sy mense het, met hulle intrek, al vroeg met die soutpan kennis gemaak en in later jare het die sout van die pan een van hulle belangrikste handelware met die Portugese geword.
- (iii) Die soutpan is 'n baie interessante geologiese verskynsel aangesien nie een van die ander panne in die omgewing sout lewer nie.
- (iv) Nog 'n rede vir die belangrikheid van die pan en sy omgewing is dat die grootste gedeelte van die sout, wat hier ontgin word, vir die vervaardiging van insektmiddels gebruik word. Klipfontein Organiese Produkte-Korporasie te Kemptonpark gebruik dan ook jaarliks nagenoeg 46% van die soutpan se sout vir hierdie doel.

Bg. is die belangrikste rede waarom die studie van die soutpan as onderwerp vir 'n verhandeling gekies is. Die genoemde aspekte word in die verhandeling behandel en alhoewel in sekere gevalle onvolledig, word die hoop uitgespreek dat enige persoon wat iets van die soutpan wil weet in hierdie studie iets sal vind wat vir hom van belang is.

Aangesien die paar artikels wat oor die soutpan handel verskillende aspekte raak kon dit hier doeltreffend aangewend word om sekere hoofstukke uit te brei. Die soutpan is wel baie bekend maar niemand het nog ooit 'n algemene beskrywing daarvan gegee nie.

Hierdie verhandeling dien dus nie alleen as 'n gedeeltelike vervulling

vir/.....

vir die vereistes van 'n M.A.-graad nie, maar ook as 'n bevrediging van persoonlike belangstelling.

(2) Doel van die studie.

Soos reeds in die inleiding gemeld, is die doel om 'n algemene beskrywing van die soutpan te gee en meer in besonder om

- (i) die ligging, vorm en grootte van die pan te beskrywe;
- (ii) te probeer vasstel waarom daar juis in hierdie pan sout aangetref word;
- (iii) die klimaat van die pan na te gaan;
- (iv) die geskiedenis van die soutpan te beskrywe tot aan die einde van 1952;
- (v) die verskillende metodes, waarop die sout ontgin word, te beskrywe en waar moontlik die metodes met mekaar te vergelyk;
- (vi) die invloed van die klimaat op die ontginning na te gaan;
- (vii) die diensvoorwaardes en behuising van die naturelle op die soutpan te beskrywe;
- (viii) die opbrengs van die soutpan te vergelyk met die van die Unie se soutpanne as geheel, asook om na te gaan van watter kwaliteit die pan se sout is en waarvoor dit vandag die meeste gebruik word;
- (ix) die toekoms van die pan te probeer voorspel en 'n idee te gee van die uitbreidings wat tans deur die maatskappye beoog word.

(3) Metode van die studie.

Die metode wat gevolg is, was die volgende:-

I. Insameling van gegewens.

- (i) Erkende werke van geoloë is bestudeer en waar moontlik is aanhalings daaruit gemaak.
- (ii) Artikels i.v.m. die soutpan is nagegaan en gegewens daaruit is verwerk om sekere hoofstukke toe te lig.
- (iii) Persoonlike navorsing het die grootste deel van die inhoud opgelewer en wel uit die volgende bronne:-
 - (a) Dagboeke.
 - (b) Kaarte.
 - (c) Onderhoude met persone.
 - (d) Briewe.
 - (e) Proewe.
 - (f) Ontledings.
 - (g) Opmetings.
 - (h) Fotos.
 - (i) Notules van vergaderings.
 - (j) Rapporte van kommissies.

II. Verwerking van gegewens.

- (i) Beskrywings.
- (ii) Grafieke.
- (iii) Tabelle.
- (iv) Vergelykings.

III. toepassing van gegewens.

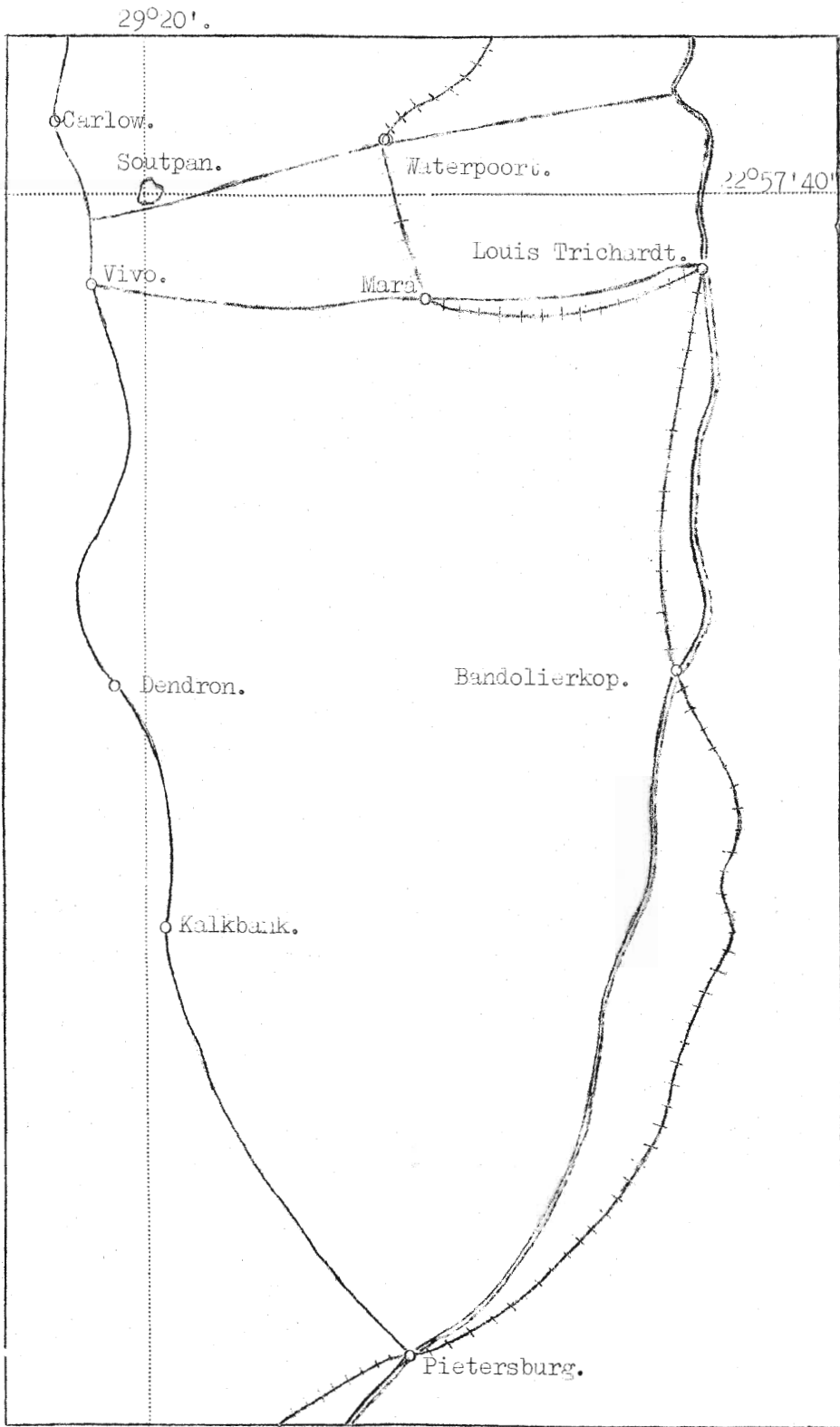
Die verwerkte gegewens is in afsonderlike hoofstukke gerangskik en as volg toegepas:-

- (i) 'n Vraag, probleem of stelling is aan die begin van elke hoofstuk gestel en dit het ook in die meeste gevalle as inleiding gedien.
- (ii) Die verwerkte gegewens wat betrekking het op die probleem is dan so sistematies moontlik aangebied en waar nodig met kaarte, grafieke of tabelle toegelig.
- (iii) Die voorafgaande is dan in 'n slotparagraaf of opsomming saamgevat en aangetoon of die probleem of stelling opgelos of gestaaf is.

- - - - -oOo- - - - -

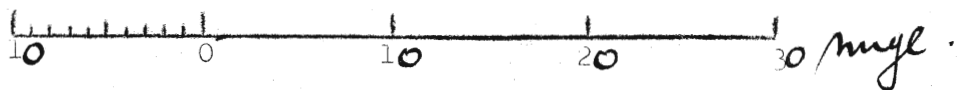

FIGUUR 1 : LIGGING VAN DIE SOUTPAN.

 Hoof paaie. Spoorweg.
 Nasionale paaie.

Skaal :- 1" = 10 myl.

X

HOOFSTUK LI.

LIGGING, VORM EN GROOITE VAN DIE SOUTPAN.

(1) Ligging van die soutpan.

A. Algemene ligging.

Die soutpan is geleë op die plaas Zoutpan No. 193 in die distrik Soutpansberg in Noord-Transvaal.

Die 29°20' Oos en 22°57'40" Suid kruis mekaar in die middel van die soutpan.

Die plaas Zoutpan, die berg Soutpansberg sowel as die distrik, het hulle name te danke aan die soutpan wat hier aangetref word. "...en berg-en en distrikt ontleen hinnen naam aan eenige grootte zoutpannen gelegen aan den noordelijke voet van genoemd gebergte." (3¹)

Sowat 70 myl noord van Pietersburg, op die hoofpad na Alldays, draai die pad uit na die soutpan. Vyf myl verder word die kaal turfpan aangetref wat in die somer 'n sterk kontras vorm met die groen bosoordekte sandbulte wat die kom, waarin die pan geleë is, omring.

Bogenoemde pad is egter nie die enigste wat gevolg kan word om die pan te bereik nie. Sowat 13 myl noord van Louis Trichardt, op die nasionale teerpad na Messina, draai 'n pad links uit na die soutpan wat 36 myl hiervandaan aan die voet van Soutpansberg aangetref word.

Omtrent 9 myl vanaf die soutpan lê Vivo wat die middelpunt van hierdie omgewing, waarin ook die soutpan geleë is, uitmaak. Hier word o.a. 'n slaghuis aangetref vanwaar die maatskappye op die soutpan vleis vir hulle werkers verkry. Verder word hier 'n motorhawe, drie winkels, 'n tak van die Nederlandse Bank, kerksaal en 'n sentrale skool aangetref. Vanaf Vivo is in 1951 uitgebreide telefoonverbindings aangelê o.a. ook na die soutpan. Hierdie gerief het baie moeilikhede vir die maatskappye uit die weg geruim gesien al die maatskappye se hoofkantore tans op die Rand is. Vivo is ook die sosiale ontspanningsplek. Hier is alreeds 'n voetbal- en tennisklub gestig terwyl gereelde bioskoopvertonings ook hier aangebied word.

B. Ligging ten opsigte van die spoorweg.

In enige ekonomiese bedryf moet die produk wat geproduseer word na die verbruiker vervoer word. Waar verbruiker en produseerder naby mekaar geleë is gaan dit geen noemenswaardige probleem veroorsaak nie. Hoe groter die afstand hoe groter is die onkoste gewoonlik om die produk te vervoer en hoe groter die administrasie van so 'n onderneming.

In die geval van die soutpan is daar :

- (i) Die sout wat lokaal verkoop word. Hiermee word geen probleem ondervind nie aangesien die sout wat op die gronde verkoop word deur die verbruiker of koper self vervoer word.
- (ii) Die sout wat per spoor vervoer moet word. Sout wat per spoor vervoer moet word gaan eers per padmotordiens tot op Waterpoort en daarvandaan per spoor. Dit is juis met hierdie bemerking waarmee die maatskappye moeilikheid ondervind. Waterpoort is die naaste spoorweg aansluiting en die sout moet oor 'n afstand van 19 myl per bus gestuur word.

Tot Maart 1950 het hierdie stasie alleen een bus tot sy beskikking gehad. Aanvanklik het hierdie bus in die behoeftes van die omgewing voorsien. 'n Vermeerdering in die hoeveelheid sout wat ontgin is, het die indiensname van 'n tweede bus egter regverdig. Een bus is hierna feitlik net vir die vervoer van sout gebruik. Die produksie van sout het egter so vinnig toegeneem dat vervoerprobleme weer ontstaan het.

In Desember 1951 het een van die maatskappye besluit om vir sy eie vervoer na die stasie te sorg. 'n Groot vragmotor met outomatiese aflaaibak is aangekoop en in April 1952 in diens geneem. Hierdeur het Klipfontein Organiese Produkte-Korporasie hulleself onafhanklik gemaak van die S.A.S. en ook die werk van die stasie aansienlik verlig.

Die ligging van die soutpan ten opsigte van die spoorweg is dus nie baie gunstig nie. 'n Verdere vermeerdering in produksie mag weer groter probleme laat ontstaan soos dit in die verlede die geval was.

C. Ligging ten opsigte van die mark.

Die grootste verbruikers van die sout van hierdie pan, is Klipfontein Organiese Produkte-Korporasie te Kemptonpark en „South African Paper and Pulp Industries" te Springs. Hierdie twee maatskappye het in die tydperk Julie 1951 tot Junie 1952 8,500 ton sout vanaf die soutpan ontvang. 'n Verdere 6,000 ton sout is per spoor na verbruikers en handelaars oor die lengte en breedte van Transvaal gestuur.

Ten opsigte van bg. twee verbruikers is die ligging van die soutpan dus geensins voordelig nie.

D. Ligging van die soutpan ten opsigte van sy arbeid.

Naturelle, vir die sout se ontginning, is hoofsaaklik vanaf die volgende gebiede afkomstig:-

- (i) Die onliggende plase.

In hierdie distrik is die meeste woonvolk op die plase van boere. Hierdie arbeiders kan bloot as tydelike werkkragte

beskou word. Dis te wyte daaraan dat die boer drie maande in die jaar verpligte arbeid van sy woonvolk vereis. Die maatskappye op die soutpan kan dus nie hierdie natuurlike as permanente arbeiders beskou nie.

(ii) Witfonteinlokasie.

Die soutpan is 5 myl van hierdie lokasie geleë. In stedelike gebiede sou so 'n ligging genoegsame arbeid aan enige onderneming kon verskaf. In hierdie geval is die teenoorgestelde waarneembaar en wel om die volgende redes:-

- (a) Die lokasiebewoners het in die laaste aantal jare 'n groot afname in getalle getoon. Dit is veroorsaak deur die aankoop van nuwe grond waarheen hierdie natuurlike moet verskuif. Verhuising na die nuwe lokasie was tot 1954 nog opsioneel. Maar in hierdie jaar het al die bewoners kennis gekry dat hulle die lokasie moet verlaat voor 31 Julie 1954.
- (b) Jong natuurlikearbeid uit die lokasie is baie moeilik bekombaar aangesien die meeste van hulle as mynwerkers op die Rand gewerf word.

Hierdie voordelige ligging ten opsigte van die lokasie het dus nie die verwagte voordele meegebring nie.

(iii) Suid-Rhodesië.

Arbeiders vanaf Suid-Rhodesië is die enigste natuurlike wat as permanente werkkragte op die soutpan beskou kan word. Hulle is dan ook grotendeels jong natuurlike.

Behalwe vir natuurlike uit Suid-Rhodesië moet die maatskappye dus op tydelike werkkragte staatmaak.

Hierdie gebrek aan die nodige werkvolk word nog meer kritiek as dit in gedagte gehou word dat die natuurlike in die somermaande na die plase of lokasie terugkeer om te gaan ploeg. In die somer van 1952 het veral die werke van Klipfontein Organiese Produkte-Korporasie hieronder gely.

Alhoewel hierdie diensopseging in die maande val wanneer reëns die werksaamhede vertraag, mag dit tog in sommige jare die geval wees dat, deur 'n lae reënval, die ontginning nie gestrem word nie. Die natuurlike, aan die anderkant, glo dat as die eerste reëns geval het, daar geploeg moet word.

In 1945 het 'n dringende tekort aan arbeid die destydse besturende direkteur, mnr. J. van der Goot, genoodsaak om Buyse in diens te neem. Hulle is op kontrakvoorwaardes aangestel en is per ton sout wat hulle ontgin het, betaal. Die Buyse moes self sorg vir die nodige handlangers en moes hulle ook self betaal en van voedsel voorsien. Hierdeur is die probleem aansienlik verlig aangesien die maatskappye nou net verantwoordelik was vir die hantering van die sout na ontginning. Alhoewel hierdie stelsel

deur/.....

deur Klipfontein Organiese Produkte-Korporasie opgehef is, na hulle die deel van die soutpan oorgeneem het, is die Buise nog werkzaam. Hierdie verandering het weer 'n tekort aan arbeid veroorsaak en in Desember 1952 het die bestuurder van die maatskappy gereken dat daar 'n tekort van tussen dertig en veertig natuurlike was.

Die Buise en natuurlike vanaf Suid-Rhodesië is dus die enigste arbeiders wat as permanente kragte beskou kan word.

(2) Vorm van die soutpan.

Net soos die meeste soutpanne van die Unie van Suid-Afrika is hierdie pan ook ovaalvormig. (5 997)

Van oos na wes is die deursnee van die pan 1900 tree, terwyl die afstand van noord na suid 1400 tree is.

Hierdie ovaalvorm in 'n oos-wes rigting is te wyte aan wegsinkings van die gebiede noord van die berg. Die een breuklyn loop direk aan die voet van die berg en die ander een ongeveer 30 myl noordwaarts. Weens die wegsinking van die gebied het ligte plooië ontstaan wat oos-wes loop. Die soutpan is in een van die sinklinale geleë.

(3) Grootte van die soutpan.

Die grootte van die pan bepaal die moontlike uitbreidings wat gemaak kan word.

(i) Omtrek.

Om die omtrek van die soutpan noukeurig te bepaal, is bykans onmoontlik aangesien die rande van die pan baie verkerf is. Veral die oostelike rand is baie gebroke weens sandbanke en slote as gevolg van erosie. Die betroubaarste geskatte syfer is 6,000 tree.

(ii) Die Oppervlakte van die soutpan.

Die soutpanne van die Unie van Suid-Afrika wissel in oppervlakte van 'n paar tot etlike duisende morg. (5 997)
Die soutpan van Zoutpansberg het 'n oppervlakte van ongeveer 250 morg. Die pan kan dus gereken word as een met 'n gemiddelde grootte.

S/

(a) Die oppervlakte onder kleims.

Vir toeligting is dit nodig om figuur 2 te bestudeer. Die pan is in Mei 1913 opgemeet en met bakens, 1 tot 14 afgemerkt. Hierdie area wat deur die bakens ingesluit word, het 'n totale oppervlakte van 230 morg. Hierdie 230 morg is verdeel in 332 kleims.

(b) Hoe die kleims verdeel is.

Die reeds gemelde 332 kleims is tussen twee maatskappye op die pan verdeel :

(b₁)/.....

(b₁) Klipfontein Organiese Produkte-Korporasie.

Die kleims tussen bakens 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, en 23 word deur hierdie maatskappy gehuur. Hierdie oppervlakte sluit 216 kleims in. Die oppervlakte tussen bakens 26, 27, 28, 11, 12 en 13 wat 12 kleims insluit, is egter ongeskik verklaar en word nie meer verhuur nie.

(b₂) Crystal Salt Co. (Pty.) Ltd.

Die oppervlakte deur bakens 1, 2, 3, 4, 5, 23, 22, 21, 20, 19, 18, 17, 16, 15 en 14 ingesluit, word deur hierdie maatskappy gehuur en sluit 116 kleims in.

(c) Ongeskikte oppervlakte.

Die oppervlakte wat tans deur die twee genoemde maatskappye ingeneem word, is ongeveer 20 morge. Die gedeelte wat deur Klipfontein Organiese Produkte-Korporasie opgesê is, beslaan 14 morge. Vir uitbreidings is daar dus nog 196 morge beskikbaar.

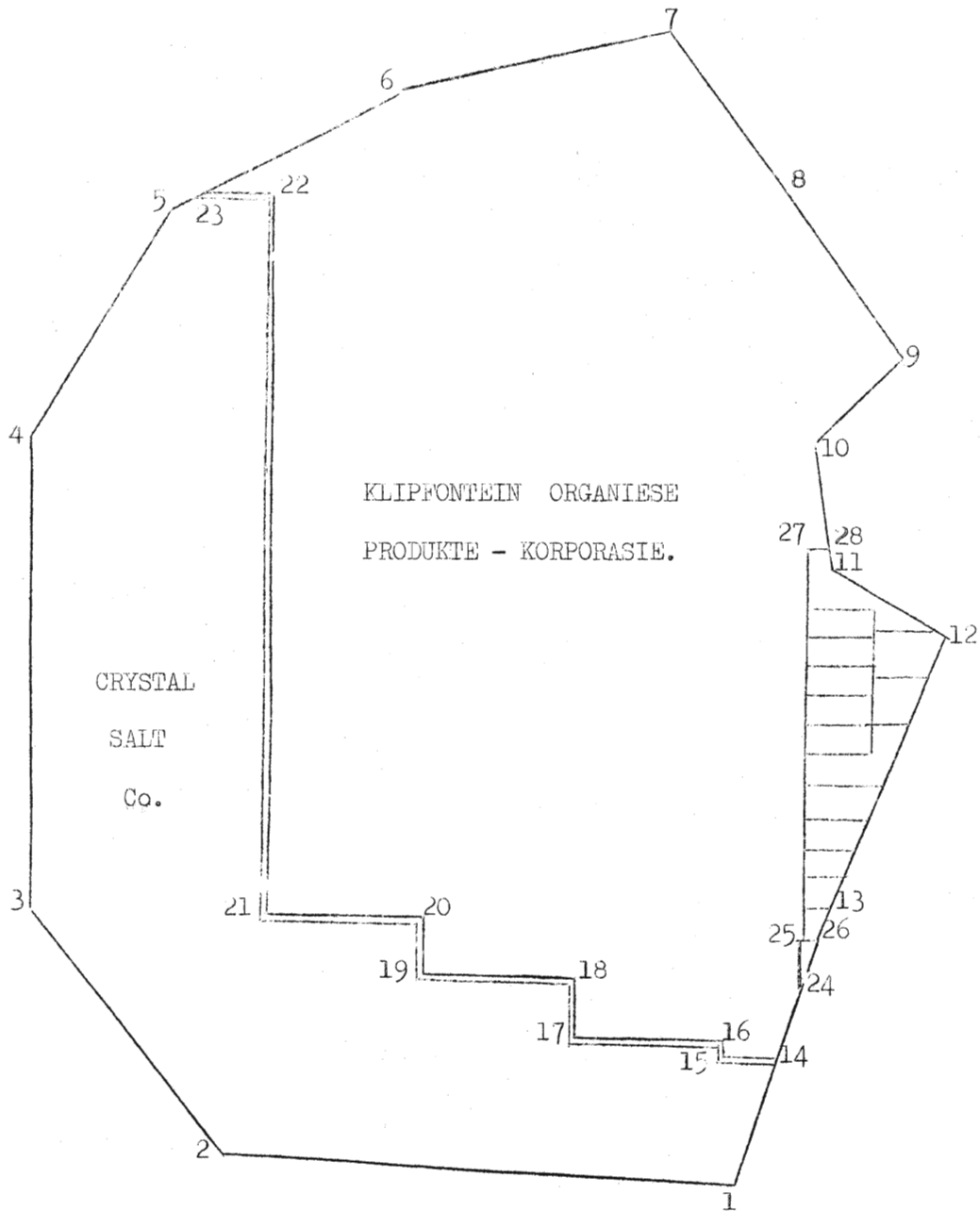
Hierdie onbewerkte oppervlakte is egter nie alles geskik vir ontginning nie. In die ooste lê bakens 4, 5, 6, 7, en 8 op die sandbanke wat die rand van die pan uitmaak. Ontginning op die gedeeltes tussen hierdie grens en die pan self is buite die kwessie, aangesien die sand nie waterhoudend is nie sodat verdampingspanne dus nie hier aangelê kan word nie. Hierdeur gaan 'n verdere 10 tot 15 morge vir uitbreiding verlore.

Daar kan dus gereken word op ongeveer 186 morge waar nuwe uitbreidings gemaak kan word.

Wat die grootte van die pan betref, is die moontlikheid vir uitbreiding bykans onbeperk. Ten spyte van die onvoordelige ligging, ontbreek dit glad nie aan ondernemingsgees by die twee maatskappye nie. Indien arbeid in die toekoms nie probleme oplewer nie, is die toekoms van die pan baie rooskleurig.

-----oOo-----

FIGUUR 2 :- OPPERVLAKTE VAN SOUTPAN ONDER KLEIMS.

 Grens tussen maatskappye.

 Afgekeurde kleims.

Skaal :- 1" = 75 Kaapse Roede.

